

Ekonomický vývoj na území České republiky

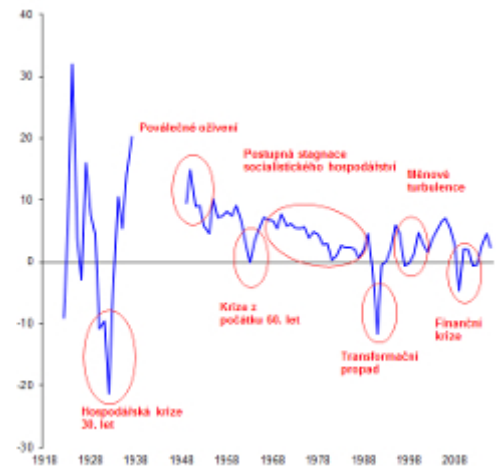
ČNB

historie.cnb.cz/cs/menova_politika/prurezova_temata/menova_politika/1_ekonomicky_vyvoj_na_uzemi_ceske_republiky.html

Rozvinutý průmysl na území Českých zemí byl v průběhu první světové války přeorientován na válečnou výrobu, a nebyl tudíž připraven na fungování v mírových podmínkách. Suroviny byly nedostatkovým zbožím, zásobování

vázlo, přetrvával přídělový systém. Cenová hladina základních potřeb vzrostla v průběhu války zhruba osmkrát, zatímco mzdy jen třikrát. Růst cen na černém trhu byl přitom mnohonásobně vyšší. V důsledku potřeby financovat válku došlo k erozi kdysi úspěšné měnové politiky Rakousko-uherské centrální (tzv. cedulové) banky. Původní sedmdesátiprocentní zlaté krytí bankovek se po zrušení povinnosti cedulové banky směňovat bankovky za zlato výrazně snížilo. Vláda využívala emise peněz k financování válečných výdajů. Narůstal vládní dluh, který přispíval ke zvyšování množství peněz v oběhu a k následnému růstu cenové hladiny. Inflační vývoj se přitom nezastavil ani po skončení války a vyžadoval radikální kroky, které v nově vzniklém Československu učinil tehdejší ministr Alois Rašín.

Dopady Rašínovy reformy na reálnou ekonomiku byly poměrně tvrdé. Průmyslová výroba vykázala v období let 1921–23 výrazný pokles a obdobnému poklesu zemědělské výroby zabránil jen nedostatek základních potravin na trhu, stimulační poptávku po

Vývoj hrubého domácího produktu v období 1918 až 2016

jejich produkci i přes nepříznivý cenový vývoj. V návaznosti na vývoj v průmyslu se propadnul i vývoz, k čemuž přispělo i cílené zhodnocování koruny, paralelní výrazné oslabování měn hlavních obchodních partnerů (Německa a Rakouska) a silný protekcionismus uplatňovaný ve většině okolních zemí. Souběžně s poklesem vývozu klesal i dovoz, a obchodní bilance tak zůstávala v přebytku. Důvodem byla ochranná opatření uplatňovaná českou vládou. Zatímco v roce 1921 hrubý domácí produkt rostl 8 %, v roce 1922 poklesl o 3 %. Pokles výkonnosti ekonomiky zvýšil nezaměstnanost, podniky se ocitly v platební neschopnosti a problémy měl i bankovní sektor, který byl v počátečních letech první republiky s průmyslem silně provázán.

Měnová reforma vytvořila podmínky pro stabilizaci československé ekonomiky a její růst v dalším období. Ekonomika v průběhu 20. let (s výjimkou roku 1926) rostla, a to v průměru osmiprocentním tempem. Zároveň probíhala její strukturální modernizace. Nová československá koruna se stala respektovanou a volně směnitelnou měnou a v roce 1929 se vrátila ke zlatému standardu.

[Get the Flash Player](#) to see this player.

[Video \(mp4, 710 MB\)](#)

Zdroj: Národní filmový archiv

Situace se významně změnila po burzovním krachu v říjnu 1929, když věřitelské státy namísto předchozího poskytování půjček požadovaly naopak splacení dluhů. Slabší státy

byly za této situace nuceny zavést vázané devizové hospodářství či dokonce vyhlásit moratorium na veškeré platby do zahraničí. Zároveň došlo ke zvýšení protekcionismu v zahraničním obchodu, což mělo se zpožděním značné dopady do otevřené československé ekonomiky. Problém umocňovala rovněž asymetrická struktura zahraničního obchodu, když vývoz byl orientován zejména na země s vázaným devizovým hospodářstvím, zatímco dovozy byly realizovány především ze západních zemí a stejným směrem putovaly i splátky dluhů. Pokles vývozu vedl k ochabování průmyslu, ale i stavebnictví a dalšímu zhoršování odbytových podmínek zemědělství. Rostla

nezaměstnanost a ekonomika se stále hlouběji propadala do deflace. V problémech se následně ocital rostoucí počet bank, obzvláště pak po otřesu způsobeném bankrotem vídeňského Creditanstaltu na jaře 1931 a bankovní krizí v Německu kulminující v červenci téhož roku.

Vybřednutí ekonomiky z krize a deflace bránil zejména příliš silný kurz koruny a s jeho udržováním spojený růst měnověpolitických úrokových sazeb, který banky z velké

[Get the Flash Player](#) to see this player.

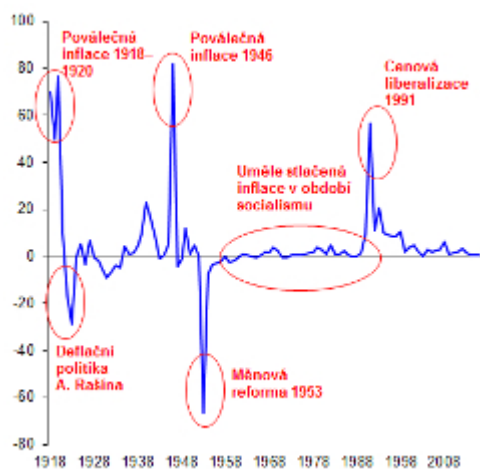
[Video \(mp4, 201 MB\)](#)

[Zdroj: Národní filmový archiv](#)

části promítly do klientských sazeb. Určité, ač jen mírné (vzhledem k ochrannářským opatřením ve většině okolních zemí a neochotě domácích autorit povzbudit ekonomiku inflační emisí peněz) zlepšení přineslo až zavedení regulace úrokových sazeb na jaře 1933 a devalvace koruny v únoru 1934. Významnou měrou se na stimulaci ekonomiky a sanaci bankovního sektoru podílely rovněž veřejné finance, kterým v důsledku toho v létě 1932 hrozilo dokonce totální zhroucení. Situace ve světové ekonomice se od podzimu 1936 začala postupně zlepšovat, což se společně s upevněním regulace úrokových sazeb a další devalvací koruny projevilo i v oživení československé ekonomiky a zlepšení situace na finančních trzích. I vzhledem k postupně se zhoršující mezinárodní situaci bylo toto oživení jen dočasné. Podrobnější popis lze najít ve Vencovský (2003), Půlpán (1997) či Olšovský (1963).

Československo po Mnichovské dohodě ztratilo 30 % území, třetinu obyvatelstva a orné půdy, dvě třetiny průmyslových kapacit a hlavní železniční a silniční proudy byly přerušeny záměrně vytvořenými německými a maďarskými územními výběžky. Po zabrání německými vojsky a v následném období protektorátu byla česká ekonomika začleněna do německé válečné ekonomiky. Již v březnu 1939 byla zavedena „nucená správa“ klíčových podniků. Byly ustanoveny ústřední svazy průmyslu, obchodu, řemesel a dopravy, které v podstatě určovaly objem produkce, sortiment, rozdělování surovin a prostředků. V průběhu roku 1939 již nacisté plně

kontrolovali výrobu nejdůležitějších zbrojních podniků a postupně ovládli i další české podniky. V zemědělství byly zřízeny jednotné stavovské korporace, byly stanoveny výměry ploch povinných osevů, povinné dodávky živočišné a rostlinné produkce za pevné výkupní ceny. Jednotliví výrobci si směli ponechávat pouze povolené množství těchto výrobků, na což dohlížely zvláštní kontrolní orgány. Ponechání si produkce načerno znamenalo přísné tresty. Obchod se zahraničím byl usměrňován dle potřeb Německa. Pod německý vliv se dostala i většina bank a pojišťoven, přičemž během okupace docházelo k soustavnému odčerpávání jejich finančních prostředků do Německa. V září 1939 byly zavedeny potravinové lístky pro tři kategorie českého obyvatelstva – obyčejné spotřebitele, těžce pracující a velmi těžce pracující. Zemědělcům, kteří se mohli částečně sami zásobovat, byly přiděly kráceny. V prosinci 1939 byly zavedeny šatenky na textil a poukazy na obuv. Postupem času byly přiděly potravin snižovány, a ceny na černém trhu se vyšplhaly závratným tempem (během 6 let i o 2000 %).

Vývoj inflace v období 1918 až 2016

Po skončení války došlo k poměrně rychlé obnově průmyslu. Zatímco v roce 1945 dosahovala průmyslová výroba jen zhruba poloviny úrovně produkce z roku 1937, o rok později to již bylo mírně přes 70 % a v období dvouletého plánu (1947–8) již byla úroveň z roku 1937 o 10 % překročena. Brzdou rozvoje ale byl válečným obdobím zdecimovaný lehký průmysl, jehož obnova postupovala mnohem pomaleji než v těžkém průmyslu. Obtížně probíhala rovněž obnova

zemědělství, které ještě v roce 1953 dosahovalo jen 88 % úrovně produkce z roku 1937. Na vině byl zejména kolektivizační proces, který započal krátce po převzetí moci komunistickou stranou v únoru 1948. V několika etapách kolektivizace byli postupně zlikvidováni

soukromí zemědělci. Narůstala plocha neobdělané půdy a zemědělská výroba stagnovala, což se projevilo v problematickém zásobování obyvatelstva potravinami. Zestátňování (či jak se tehdy říkalo zespolečenšťování) probíhalo pod taktovkou komunistů i v průmyslu. Podniky byly v 50. letech postupně znárodněny, resp. zestátněny a dokonce i živnosti byly zcela zlikvidovány.

Ekonomika byla řízena centrálně stanovenými (obvykle pětiletými) plány, které kladly důraz na plnění hmotných cílů. Základní ekonomické jevy tržní ekonomiky, jako jsou nabídka či poptávka, inflace či hospodářský cyklus apod. nebyly v plánech zohledněny. Významným faktorem utvářejícím zejména strukturu ekonomiky (cca 60 % celkové produkce tvořil průmysl a v jeho rámci zejména těžký průmysl, strojírenství a výroba pro vojenský sektor) bylo její zapojení do činnosti Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) založené v roce 1949. Ekonomika Československé republiky byla jednou z nejsilnějších v rámci RVHP, když těžila z vysokého podílu průmyslu, mechanizovaného zemědělství a z kvalitní dopravní sítě ve srovnání s ostatními členskými zeměmi. Zaměření na těžký průmysl však znamenal vysokou exportní závislost ekonomiky, vysokou energetickou náročnost výroby a v neposlední řadě také nepříznivý dopad do životního prostředí. Nedostatečná organizace a nízká produktivita práce společně s technologickým zaostáváním vedly k výraznému poklesu konkurenceschopnosti domácích výrobků na světových trzích.

Nedostatečná nabídka zboží, obzvláště pak luxusního spotřebního, se vzhledem k centrální regulaci cen neprojevovala v nárůstu inflace, ale skrytě v nedostatku některého zboží na trhu a v bujícím černém trhu. Ke zvýšení cen sice čas od času došlo, ale tyto úpravy k vyrovnaní nabídky a poptávky na trhu zdaleka nepostačovaly.

Reformní snahy zaměřené na změnu v řízení ekonomiky z centrálně direktivních na tržní principy, na sledování hodnotových ukazatelů a zvýšení finanční motivace pracujících, které kulminovaly v roce 1968 - 9, skýtalý určitou šanci k ozdravení československé ekonomiky.

Tyto snahy však byly po vpádu vojsk Varšavské smlouvy potlačeny a následné období tzv. normalizace znamenalo do značné míry návrat ke „starým pořádkům“. Situace se mírně zlepšovala až v 80. letech, kdy byla některá dílčí motivační opatření (viz Reformy centrálního řízení a zvýšení role SBČS) uplatněna v praxi. Socialistický způsob řízení ekonomiky ale zákonitě nemohl překročit svůj stín, což vedlo k nárůstu všeobecné nespokojenosti a přispělo ke svržení socialistického režimu během tzv. Sametové revoluce na podzim 1989.

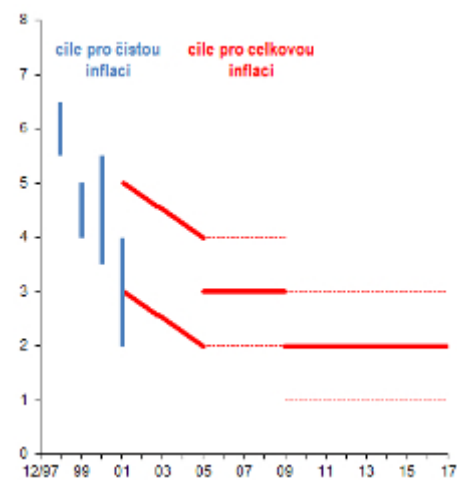
V roce 1991 byla zahájena ekonomická reforma, která postupně přeměnila centrálně řízenou ekonomiku v ekonomiku tržní. Jednorázová liberalizace většiny cen v lednu 1991 měla za následek prudké zvýšení inflace nad 55 %. Na více než jedenáctiprocentním propadu ekonomické aktivity v témže roce se podepsala spolu s propadem reálných mezd zejména ztráta trhů bývalé RVHP a z toho plynoucí nutnost reorientace na západní trhy. Svým dílem přispěly i počínající změny na mikroúrovni a „faktor kvality“ – část propadu ekonomiky odrážel úbytek kdysi velmi rozšířené neprodejně produkce na sklad. V následujících zhruba čtyřech letech se podařilo snížit inflaci pod 10 %, obnovit ekonomický růst, udržovat nízkou nezaměstnanost, rozumný deficit veřejných financí, stabilitu kurzu koruny a v neposlední míře i přilákat nezanedbatelný příliv zahraničního kapitálu, zejména pak ve formě přímých investic. To vše v podmínkách pokojného rozdělení bývalé federace, postupující liberalizace finančních trhů, prohlubování směnitelnosti měny, probíhajících změn v legislativní oblasti a masivní privatizace státního majetku.

Zhruba od poloviny 90. let se ale postupně začínaly objevovat problémy. Předstih růstu mezd před růstem produktivity práce a částečně i volnější fiskální politika vedly k narůstání vnitřní nerovnováhy. Ta se v podmínkách malé otevřené české ekonomiky s fixním kurzem neprojevovala ve zrychlující inflaci (která však byla z dnešního pohledu relativně vysoká), ale ve vyšších dovozech a v

narůstání deficitu běžného účtu platební bilance. Měnová politika nebyla v režimu fixního kurzu a v podmínkách liberalizovaných kapitálových toků schopna přehřívání ekonomiky a růstu vnější nerovnováhy čelit. Výsledkem byl pokles důvěry zahraničních investorů a následný masivní odliv krátkodobého kapitálu. Prudké oslabení kurzu koruny donutilo v květnu 1997 ČNB opustit režim fixního kurzu a nahradit ho režimem volného pohybu kurzu (tzv. plovoucího kurzu).

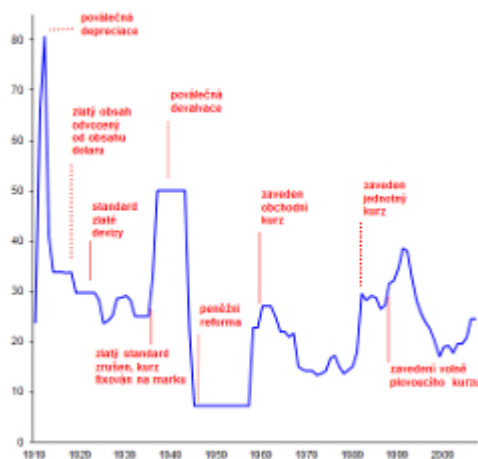
Inflace se v důsledku měnového otřesu ve druhém pololetí 1997 přehoupla z květnových cca 6 % mírně nad 10 % a v prvních pěti měsících následujícího roku převyšovala 13 %. Na vině nebyly poptávkové tlaky, neboť zpřísnění měnové politiky a zejména restriktivní fiskální a mzdová opatření dvou „vládních balíčků“ z dubna a května 1997 růst peněžní zásoby výrazně utlumily.

Inflační tlaky byly převážně nákladové, a to jak z titulu oslabeného kurzu, tak z titulu úprav regulovaných cen a nepřímých daní. Inflační očekávání v té době nebyla měnovou politikou nijak ukotvena, a proto byla náchylná k růstu. Vysoká inflace a rizikový vývoj v některých zemích jihovýchodní Asie a v Rusku byly důvody pouze pomalého snižování úrokových sazeb, které zůstávaly až do konce roku 1998 dvouciferné a i v dalším období klesaly jen pozvolna. Vysoké úrokové sazby a zvýšená obezřetnost bank po měnovém otřesu vedly ke zpomalení dynamiky úvěrů, což se následně promítlo v meziročním poklesu hospodářské aktivity a v následném, jen velmi pomalém, zotavování české ekonomiky. Nedostatek úvěrů v podmínkách klesající

Vývoj inflačních cílů v období 1998 až 2017

hospodářské aktivity rovněž zhoršoval situaci podnikové sféry. Docházelo k výpadkům ve splácení poskytnutých úvěrů a následně k problémům některých bank.

Vývoj kurzu koruny k dolaru v období 1919 až 2016

Snížit inflaci a obnovit ekonomický růst se podařilo až v roce 1999. Inflace spotřebitelských cen se v následném období pohybovala pod pětiprocentní hranicí. Nový režim měnové politiky v podobě cílování inflace vedl k postupnému poklesu inflace a její následné stabilizaci na nízkých hodnotách. Výjimkou bylo

jednoroční vzednutí inflace v roce 2008 nad 6 %, na kterém se podepsal zejména jednorázový vliv úprav nepřímých daní, uvolnění regulovaných cen a rychlý růst světových cen komodit. Růst HDP se pohyboval mezi hodnotami 0,5 % v prvním čtvrtletí 1999 a 5,6 % ve čtvrtém čtvrtletí 2004, aby v následujících dvou „zlatých“ letech překračoval sedmiprocentní úroveň, popř. se jí blížil.

Postupné zpomalování ekonomického růstu v roce 2007 a zejména 2008 bylo vystřídáno více než čtyřprocentním propadem ekonomické aktivity v roce 2009 v důsledku světové finanční krize. Pokračující neutěšená situace globální a zejména evropské ekonomiky bránila rychlejšímu oživení v roce 2010. Nastupující dluhová krize v eurozóně vedla k dalšímu výraznému zpomalení ekonomického růstu v průběhu roku 2011 a k ekonomickému poklesu v následujících dvou letech. Spolu s tím poklesla inflace a hrozil pád do deflační pasti. Tato hrozba byla odvrácena uvolněním měnové politiky, které bylo v situaci technicky nulových úrokových sazeb dosaženo přijetím kurzového závazku spočívajícího v udržování

kurzu na úrovni 27 korun za euro a slabší. Uvolnění měnových podmínek přispělo k návratu ekonomiky na růstovou trajektorii od roku 2014. Klesala nezaměstnanost a rostla zaměstnanost i mzdy.

Uvolnění měnových podmínek sice zabránilo nežádoucí deflaci, propad cen energetických surovin, pokles cen potravin a utlumený cenový vývoj v eurozóně však dlouho bránily inflaci v návratu k dvouprocentnímu cíli ČNB. K tomu došlo až v závěru roku 2016. Dosažení podmínek pro udržitelné plnění inflačního cíle spolu s příznivým ekonomickým vývojem umožnilo v dubnu 2017 ukončit kurzový závazek ČNB a vrátit se ke standardnímu nástroji měnové politiky – úrokovým sazbám.